

Bakk Miklós

Az elemzés státusa, avagy a tettleges beszéd (I.)*

Bognár Zoltán vitaindítója („Romániai magyar nyelvű nyilvános politikai elemzés”) önmagában is válasz egy helyzetre: egyrészt jelzése annak, hogy a pluralizálódó erdélyi magyar közéletben megnőtt a politikai elemzés, mint közéleti aktoroktól független értelmezés iránti igény, másrészt annak tudatosítása, hogy a politikai üzem professzionalizálódása előbb-utóbb felveti a politikai cselekvéssel kapcsolatos szerepek megkülönböztetését.

Bognár Zoltán fontosabb állításai a következők: 1) a politikai elemzők ugyan nem politikatudósok, a politikai elemzés nem tudományos dolgozat, viszont a politikai elemzés nem politikai publicisztika, valamiképp része a politikatudománynak; 2) a politikai elemzés hitelességét objektivitása és semlegessége határozza meg, 3) az objektivitás elérésének van külső, ellenőrizhető kritériuma, ez valamely módszertan szigorú, konzekvens alkalmazásában követhető, és van egy belső, az elemző önmagával szembeni etikai ismérve, ami szerint „mindent elkövet, hogy vizsgálódásainak eredménye a valóság lehető legpontosabb megismerése legyen, nem pedig saját előítéleteinek, hitének, vágyainak vagy más véleményének megjelenítése”. A kettő egymásra vetüléséből következően az objektivitás nem annyira mérhető jellemzője az elemzésnek, mint inkább csak „diskurzus, amelynek fenntartására törekedni kell”.

A „romániai magyar nyilvános politikai elemzésről” Bognár legfontosabb megállapításai a következők: 4) bár a magyar nyelvű média igényli a szakszerű politikai elemzéseket, erre igazából nincs fizetőképes kereslet (megfelelő anyagi keret a szerkesztőségekben), ami viszont a politikai publicisztika dominanciáját tartja fenn; 5) a „romániai magyar mozgástérben” olyan szerephalmozódások alakultak ki, amelyek egyhamar nem szűnnek meg, a gondot e tekintetben tulajdonképpen a szakszerű politikai elemzői és a publicista pozíció egymásra tevődése jelenti.

* A tanulmány befejező része következő lapszámunk *Műhely* rovatában fog megjelenni.

E kérdések közül a továbbiakban az „objektivitás” és az erdélyi nyilvánosság szerephalmozódásainak problémájára reagálok.

A politikai igazság tett-legessége és a dialogikus beszéd

Az első kérdés, amelyet megvizsgálandónak kell tartanunk Bognár Zoltán állításai kapcsán, a következő: vizsgálható-e egyáltalán „objektív” módon a politika világa? Vagy – ennek kiegészítéseképpen – mi az „objektivitás” a politikában?

Módszertani értelemben a megismerés objektivitásán a megismerés szisztematikus és tudatos voltát, az eredmények interszubjektív vitathatóságát szokták érteni.¹ Ez az a „módszertani minimál”, amely lehetővé teszi a nagyon sokféle társadalomtudományi diszciplína közös alapjának „tudományosságként” való definícióját.

Bognár Zoltán azt sugallja, hogy ez még kiegészítendő – a politika világának tudományos vizsgálatában is – az érték/előítélet-mentes faktualitás klasszikus módszertani ideáljából adódó követelményekkel. Azaz: a politikai elemzésnek is eleget kell tennie valamiképpen a tényszerűségeen alapuló megismételhetőségnek és ellenőrizhetőségnek.

Ez viszont már nagyon problematikus, és az alábbiakban erről a problematikusságról kell szót ejtenünk.

A problematikusság egyik forrása az, hogy a politika világa – számos fogalmi hagyomány ellenére is – a tiszta cselekvés világa. Amint azt Kari Palonen fogalomtörténeti elemzése² kimutatta, a politikára vonatkozó modern európai értelmezések a polisz, politika görög eredetű szókincsén alapszanak, és ez a XVIII. századig olyan felfogást alapozott meg Nyugaton, amelyben a politika egyaránt jelentett tudományt és művészetet. Számos fogalmi változaton át a politika egyaránt volt értelmezhető a „kormányzás művészeteként” és az „államélet” valamilyen tudományaként. Ebben az összefüggésben a politika valamilyen „területként” más tevékenységektől elhatárolható és tudományosan is elhatárolandó „szféraként” jelent meg. Palonen vizsgálódásai szerint főleg az angol nyelvű irodalomra volt jellemző a politika területi konnotációja, és ez az 1648 utáni korszakban vált erőteljessé. A vesztfáliai béke után az államokat elsősorban területi határaik definiálták, a nem területi-regionális hatalmak (például a Hanza-szövetség)

1 Lásd Héra Gábor – Ligeti György: *Módszertan. A társadalmi jelenségek kutatása*. Osiris Kiadó, Budapest, 2006, 23–25.

2 Palonen, Kari: *Küzdelem az idővel. A cselekvő politika fogalomtörténete*. L'Harmattan Kiadó, Budapest, 2009. 35–74.

megszűntek létezni. A territorialitás és a világos határok váltak a politikai közösségek alapjává, ami a belpolitika és a külpolitika szigorú szétválasztását hozta magával.³ A belpolitika főleg a közigazgatás, a területi bürokrácia tudományos vizsgálata felé fordította a politikai tárgyú kutatást, a külpolitika pedig a hatalmi egyensúly kérdései felé. Vagyis: a vesztfáliai békerendszer a politikakép institucionalizálódását segítette elő. A térbeli tagolódásnak külön fogalomkészlete⁴ és retorikája alakult ki.

Ezzel szemben bontakozott ki később, a XIX. századtól kezdődően a politikai cselekvést előtérbe állító „horizontváltás” (Palonen), amely a politikai tapasztalat temporizálása (időbelivé tétele) révén vált meghatározóvá. A politika „időbeli elgondolásának” feltételeit a hatalom időleges és időben változó jellege, majd e változás szokványossá válása alakította ki.⁵ Természetesen, az évente ülésező parlament, az általa elfogadott költségvetés, a kormányzás és az ellenzék napirendjének szokványosodása nem hozta meg egyből a politikának mint időben folyó tevékenységnek a konceptualizálását.

Az institutionális koncepció forrásai is fennmaradtak: például az önkényuralom veszélye sokáig akadálya volt annak, hogy a politikát cselekvésként fogják fel. Palonen szerint a republikanizmus és a szerződéselméletek hívei sokáig arra törekedtek, hogy a politikát szabályoknak és törvényeknek rendeljék alá, nehogy a szabályozatlanság – a politika rutinszerű ellenőrzésének a hiánya – az uralkodói önkénynek, a rendeleti kormányzásnak nyisson terepet.⁶

A politika institutionális („területalapú”), valamint cselekvésközpontú szemlélete mindazonáltal sokáig fennmaradt egymás mellett. Az institutionális szemléletnek az előnye mind a mai napig fennáll a politikatudomány megalapozásában, és a politikai cselekvés tudományos vizsgálatára irányuló törekvéseknek is alapvetően institutionális kiindulópontjai vannak. Ez határozza meg alapvetően a politikai elemzés helyzetét, és a cselekvés szintjén érzékelt politikához való kutatói viszonyt – az „objektivitás” (klasszikus tudományideálból eredeztetett, a „tisztán semleges tényekre” alapozott) felfogása így vált magától értetődő, problémamentes követelménnyé a politikai elemzésben.

A cselekvést előtérbe állító politikaszemléletnek további konzekvenciái is vannak a politikai elemzés tudományelméleti státusára nézve. A cselek-

3 Palonen: i. m. 57.

4 Lásd „doménium”, „birodalom”, „mező”, „szféra”, „szektor”, „aréna”, „színtér” fogalmakat – Palonen: i. m. 59.

5 Palonen: i. m. 64–65.

6 Palonen: i. m. 66.

vés felől tekintett politika ugyanis megtöri azt az állandóságot, amelyre még a humán tudományok tárgya is igényt tart. Ezt már Tocqueville észrevette, amikor Amerikai demokrácia című művében kifejtette, hogy a politika nem klasszifikálható olyan eszközök segítségével, mint a törvények, előírások, szabályszerűségek; „... az erkölcsi világban – írta – minden rendezett, összehangolt; megjósolható és előre meghatározott. A politikai világban minden mozog, vitatott, bizonytalan; az egyikben passzív, bár önkéntes engedetlenség uralkodik, a másikban függetlenség, a tapasztalat megvetése és bizalmatlanság minden tekintéllyel szemben.”⁷ Tocqueville tehát a politikára vonatkozó definíciókat a különös, esetleges és homályos jelzők jelentéskörébe, a „szabálytalanság toposzai” (Palonen) felé terelte.

E toposzok térnyerése természetesen nem eredményezte azt, hogy a politikára vonatkozó tudás egyszerűen száműzhető legyen a tudományosság területéről. Azonban a cselekvésközpontúság által behozott szabálytalanság a módszertani pluralizmus felé terelte a politikatudományt, másrészt pedig felismertette azt, amit Skinner úgy fogalmazott meg, hogy a politika egyike azon fogalmaknak, amelyeknek leíró és értékelő dimenzióit nem lehet szigorúan elkülöníteni.⁸

A vita általánossága révén a tettek kontextusa egyértelműen arra utal, hogy a cselekvő soha nincs egyedül a cselekvés adott terében. Testileg-fizikailag természetesen lehet egyedül még cselekvőként is, de ha politikailag cselekszik, akkor már egy viszony részese, amely cselekvésében még akkor is testet ölt, ha egyébként magányosan tesz valamit. Bahtyin nyomán úgy is lehetne fogalmazni, hogy a politika dialogikus viszonyt teremt, és a: „dialogikus viszonyok jóval átfogóbbak, mint a szűk értelemben vett dialogikus beszéd.”⁹ A dialogikus vagy vitázó viszony a politika egészét áthatja, s így a cselekedeteket is.

Hogyan történik ez? Az első lépés a konfliktus politikai realitásként való elfogadása volt, amely a XIX. század végén alakult ki, lassan, hallgatólagosan. Csak 1900 táján Max Weber révén győzedelmeskedett a politika konfliktusközpontú felfogása, amely szerint a politika lényege a politikai küzdelem, a konfrontáció maga, és a politikai vezetőket is a küzdelmekben

7 Tocqueville, Alexis de: *Amerikai demokrácia*. Európa Kiadó, Budapest, 1993. 74.

8 Erről Skinner az 1969-es *Meaning and Understanding in the History of Ideas*, illetve *Visions of Politics* I-III. (2002) című munkáiban ír. Lásd J. G. A. Pocock: Quentin Skinner – A politika története és a történelem politikája. BUKSZ 2005. Tavasz, 86–94.

9 Bahtyin, Mihail Mihajlovics: *A beszéd és a valóság*. Gondolat Kiadó, Budapest, 1986, 510.

való részvételük alapján választják ki. Ezt Carl Schmitt teoretizálta tovább a barát–ellenség dichotómia alapvetővé tételével *A politikai fogalma* című művében. Így válik a konfliktus és küzdelem a cselekvő politika kulcsfontosságú összetevőjévé, sőt, koncepcionális megalapozójává.¹⁰

A dialogikus viszony és a konfliktus találkozásánál jelenik meg a vitatás és elvitatás. Valaminek vitatása, a vele kapcsolatos konfliktusok létének elfogadása tulajdonképpen az illető kérdés elpolitizálódását, politikaivá válását jelenti. Ebbe pedig beletartozik az is – a dialogikus viszony átfogó jellegéből következően –, hogy azok az álláspontok is politikaivá, politikai jelentést hordozóvá válnak, amelyek esetleg nem egy konkrét vitahelyzetre születtek, nem valami elvitatásának a konkrét szándékával fogalmazódtak meg.

Itt pillanthatjuk meg a cselekvő politika újabb vonását, amelyet a demokratikus vitaterek mediatizáltsága még jobban felerősített: a ténymegállapítás, a tudományos tényelemzés szándékával készült szövegek is bevonódnak a dialogikus és konfliktustagoló viszonyba, maguk is vitathatóvá válnak, és cselekvő politika révén a textuális tettek sorába kerülnek.

Itt kell a politikai elemzés helyét is a legtágabban, általános értelemben kijelölni.

Természetesen a politikai konfliktus meghatározó szereplői – azaz, akiket mindenki politikusnak tart – azok, akik a vitatásnak és elvitatásnak meghatározó irányát megszabják. Ha ezek a politikai szereplők (például több párt) konszenzusszerűen adottak (azaz „főszereplői mivoltukat” általában mindenki elfogadja), akkor mások dialogikus bevonása a politizálódási folyamatba nem alakítja át egyből a konfliktus jellegét és természetét, és ilyen körülmények között van esély a „független elemzői” álláspont képzetének kialakulására. Ennek ideáltipikus határhelyzete az, amikor oly kis mértékben bevont egy álláspont a konfliktusviszony alakításába, hogy elvitató hatása egészen minimális, és ilyenkor „objektívnak” tűnik. Mindazonáltal, ha része a dialogikus viszonnak, bármikor textuális tette, azaz a cselekvő politikát alakító tényezővé válhat egy ilyen álláspont is, sokszor egész váratlanul.

Ebből pedig további két következmény adódik a politikai elemzők és a politikai elemzések státusára nézve:

A konfliktusok intézményesülésének és a meghatározó politikai szereplők kijelölésének módja (mivel ez alapozza meg a dialogikus viszonyok tereét) meghatározza azt is, hogy a politikai elemzésnek milyen terepe van, és milyen politikai elemzői szerepek alakulhatnak ki.

10 Palonen: i. m. 200–204.

Máris láthatóvá válik annak a helyzetnek a különös volta, amelyben egy pólusú a „politikai tér”, azaz amelyben egyetlen meghatározó politikai szereplő azonosítható. Ebben a helyzetben nincs egy meghatározó konfliktusviszony a több politikai főszereplők között, és a dialogikus viszonyba bevonódó bármely álláspont itt sokkal könnyebben és főleg sokkal „váratlanabban” és „szándékolatlanabban” válik politikaivá.

Ez a második következmény az, amely teoretikus alapvetésünk alapján a „romániai magyar nyilvános politikai elemzés” helyzetét, feltételeit meghatározza.